

สิ่งเหนือธรรมชาติในนิทานโทโนะ ฉบับการ์ตูนของมิสุกิ ชิเกะรุ

บทคัดย่อ

มิสุกิ ชิเกะรุ (Mizuki Shigeru, 1922-2015) เป็นนักเขียนการ์ตูน (มังงะ) ผู้สนใจประวัติศาสตร์คนสำคัญของญี่ปุ่น เจ้าของผลงาน “เกะเกะเกะ โนะ คิตาโร่” (Gegege no Kitarō) ที่มีชื่อเสียงทั่วโลก ค.ศ.2010 เขาได้เขียนการ์ตูนที่เป็นนิทานพื้นบ้านของแถบตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่นชื่อ “โทโนะโมะโนะกะตะริ” (Tōno Monogatari, 1912) ในที่นี้ขอเรียกว่า “นิทานโทโนะ” ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นสำคัญของนักคติชนวิทยาชื่อ ยานากิตะ คุนิโอะ (Yanagita Kunio, 1875-1962) มิสุกิวาดภาพตัวเองลงไปในฐานะนักเล่าเรื่อง และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนิทานเหล่านั้น ประสพการณ์ส่วนตัวของมิสุกิที่เคยผ่านความทุกข์ยากและความเป็นความตายเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่สองมา ทำให้เขาวาดภาพสอดแทรกแนวคิดทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเกิดและความตาย เวรกรรมและภพชาติ มิสุกิเรียกสิ่งเหนือธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่นว่า “โยไก”(Yōkai) นิทานโทโนะฉบับการ์ตูนนี้สะท้อนการตีความนิทานพื้นบ้านใหม่ในบริบทของการ์ตูนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของมิสุกิ

คำ

สำคัญ

โทโนะโมะโนะกะตะริ, มิสุกิ ชิเกะรุ, การ์ตูน (มังงะ), โยไก

The Supernatural in Mizuki Shigeru's Tales of Tōno (Manga)

Abstract

Mizuki Shigeru (1922-2015) was one of the great comic writers (manga artists) and was interested in history. His world-famous work is “Gegege no Kitarō.” In 2010, he wrote the comic book “Tales of Tōno (Tōno Monogatari),” which were folktales of north-eastern Japan, written by Yanagita Kunio (1875-1962). Shigeru described himself as a storyteller and discussed his thinking about the tales in this book. This demonstrated his Buddhist beliefs and also the old beliefs about the spirits of nature. Mizuki claimed that the supernatural in Japan is called “Yōkai.” Shigeru’s Tales of Tōno represent beliefs about life and death, and retribution and rebirth, which came from his life enduring hardships during World War II. This literary work is a rewriting of folktales with the new meaning of Shigeru’s style of comics.

Key words

Tales of Tōno (Tōno Monogatari), Mizuki Shigeru, comic (manga), Yōkai

1. บทนำ

“โทโนะโมะโนะกะตะริ” (遠野物語) ต่อไปจะเรียกว่า “นิทานโทโนะ” เป็นงานเขียนของนักคติชนวิทยาชื่อยานากิตะ คุนิโอะ (柳田国男, 1875-1962) มีรูปแบบเป็นหนังสือรวมนิทานพื้นบ้านของแถบตะวันออกเฉียงเหนือของญี่ปุ่น ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1910 ซาโต (佐藤誠輔 2014:9) กล่าวว่า ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ยานากิตะระบุว่า “นิทานทุกเรื่องนี้ได้ฟังมาจากชาวโทโนะ¹ ชื่อ ซะซะกิ คิเซ็ง (佐々木喜善)... (ย่อ)...เรื่องราวในนิทานโทโนะนี้คือความจริงของปัจจุบัน ไม่ใช่เรื่องแต่ง”

มิอุระและอาคาซากะ (三浦佑之、赤坂憲雄 2010) กล่าวถึงการเขียนนิทานโทโนะสรุปความได้ว่า “ยานากิตะเป็นปรมาจารย์ด้านคติชนวิทยาของญี่ปุ่น นิทานโทโนะเกิดจากการได้พบกันของยานากิตะกับคิเซ็ง ซึ่งเป็นนักเขียนชาวเมืองโทโนะ ทั้งสองมีอายุห่างกัน 11 ปี สำหรับยานากิตะแล้ว เขาสนใจพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือและสนุกกับการรับฟังเรื่องราวจากหนุ่มสาว คิเซ็งเดินทางมาพักที่บ้านของยานากิตะเพื่อเล่านิทานโทโนะ รวม 5 ครั้ง ที่น่าสนใจคือ 3 ครั้งเป็นภายในเดือนพฤศจิกายน แสดงให้เห็นว่ายานากิตะสนใจเรื่องนี้และตั้งใจเขียนนิทานโทโนะอย่างมาก”² ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านจะสูญหายไปหากไม่มีการบันทึกไว้ นิทานโทโนะรวมทั้งนิทานพื้นบ้านในภูมิภาคอื่นๆ ที่นักคติชนวิทยาเขียนไว้นั้น จัดเป็นบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์พื้นบ้าน ที่แสดงถึงความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นผลงานที่ทรงคุณค่าที่สานต่อไปยังคนรุ่นใหม่นอนาคต

อิชิอิ (石井正巳、2014) บรรยายในรายการแนะนำวรรณกรรมทางสถานีโทรทัศน์ NHK ออกอากาศเดือนมิถุนายน 2014 เกี่ยวกับนิทานโทโนะว่า “ที่ดินแดนโทโนะ มีเรื่องเล่ามากมาย ไม่ใช่เพราะแถบนั้นเป็นเขต

ป่าลึกในภูเขาเท่านั้น แต่ยังได้อิทธิพลมาจากการเป็นเมืองในเขตรอบนอกของปราสาท เหมือนเป็นชายแดนระหว่างป่ากับเมือง จึงมีเรื่องเล่าที่ผสมผสานทั้งเก่าและใหม่อยู่ร่วมกัน”⁴ นิทานโทโนะนี้ เล่าเรื่องเกี่ยวกับภูติผี เรื่องประหลาดที่เล่าถ่ายทอดกันมานาน บางเรื่องยังมีพิธีกรรมประเพณีท้องถิ่นที่มีที่มาจากนิทานด้วย มีรวมทั้งหมด 119 เรื่อง ในค.ศ.1970 จังหวัดอิวาเตะได้พยายามพัฒนาโดยนำนิทานพื้นบ้านมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเมืองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีนักเล่าเรื่อง (語り部) มาเล่านิทานให้นักท่องเที่ยวที่ล่องมวกฟรงรอบเตาไฟกลางห้อง เมืองโทโนะและนิทานโทโนะจึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

ในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ของจังหวัดอิวาเตะ มีหนังสือนิทานโทโนะที่หลากหลาย ทั้งที่เขียนเป็นภาษาโบราณสำหรับนักวิจัย และที่เขียนเล่าเป็นภาษาพูดให้นักท่องเที่ยวเข้าใจง่าย หนังสือการ์ตูนเล่มหนึ่งที่ผู้วิจัยสนใจคือ “นิทานโทโนะของมิสึกิ ชิเกะรุ” 『水木しげるの遠野物語』 ตีพิมพ์ครั้งแรก ค.ศ.2010 พิมพ์ครั้งที่ 11 ในค.ศ.2017 สำนักพิมพ์โชกะกุกัง รวม 256 หน้า โดยมิสึกิ ชิเกะรุได้นำต้นฉบับที่ยานากิตะ คุนิโอะเขียนไว้ ค.ศ.1910 มาเขียนเป็นการตื้นหลังจากนั้น 100 ปี เขาวาดตัวเองไว้ในหนังสือด้วยในฐานะคนเล่าเรื่อง ถ่ายทอดนิทานโทโนะทั้ง 119 เรื่อง และยังวาดภาพฉากธรรมชาติของโทโนะในอดีตอย่างละเอียดและพิถีพิถัน มิสึกิ ชิเกะรุเป็นนักเขียนการ์ตูนที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่นและยังเป็นผู้นำเรื่องราวเกี่ยวกับภูติผี (โยไก) ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณมาเผยแพร่ในงานเขียน และเกิดความนิยมต่อมาจนถึงปัจจุบัน มิสึกิเคยให้สัมภาษณ์และตีพิมพ์ในบทความพิเศษของนิตยสาร AERA (dot.asahi.com) ว่า “ผมคิดว่าผมรอดจากสงครามมาได้ ก็เป็นเพราะพลังที่มองไม่เห็นช่วยไว้ ผมคิดว่าสมัยที่จิตรู้ได้ว่า

¹ ปัจจุบันคืออำเภอโทโนะ จังหวัดอิวาเตะ (岩手県遠野市)

² 佐藤誠輔、『口語訳遠野物語』所収序文、河出文庫、2014. p.9.

³ 三浦佑之、赤坂憲雄『遠野物語へようこそ』筑摩書房、2013.

⁴ 石井正巳『古くて新しい物語の世界へ』เอกสารประกอบรายการโทรทัศน์ “วรรณกรรมมีชื่อเสียง 100เรื่องที่ ตอน Toono monogatari” NHK, 2014. https://www.nhk.or.jp/meicho/famousbook/34_toono/guestcolumn.html

มีโยโกอยู่ใกล้ตัวนี้มีความสุขกว่าปัจจุบันนะ”⁵

ผู้วิจัยจึงนำหนังสือการ์ตูน “นิทานโทโนะของมิสุกิ ชิเงรุ” มาศึกษาประกอบกับต้นฉบับ “โทโนะโมะโนะกะตะริ” และศึกษาประวัติของมิสุกิ ชิเงรุ เพื่อศึกษาความแตกต่างและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการเล่าเรื่องใหม่ของมิสุกิ ชิเงรุ

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในนิทานโทโนะ ต้นฉบับ กับนิทานโทโนะฉบับการ์ตูนของมิสุกิ ชิเงรุ

3. สมมติฐาน

การนำเสนอแนวคิดของมิสุกิ ชิเงรุผ่านนิทานโทโนะฉบับการ์ตูน มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และสะท้อนประสบการณ์ในสมรภูมิสงคราม

4. ขอบเขตและวิธีการวิจัย

ศึกษาจากวรรณกรรมสองฉบับคือ

水木しげる (2010) 『水木しげるの遠野物語』 柳田国男 : 原作、小学館

柳田国男 (1989) 『柳田国男全集4 遠野物語、山の人生、史料としての伝説ほか』 ちくま文庫

เอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับประวัติและผลงานอื่นๆ ของมิสุกิ ชิเงรุ เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติในมุมมองของเขา

5. ผลการวิจัยและบทวิเคราะห์

5.1 ประวัติของมิสุกิ ชิเงรุ (水木しげる)

มิสุกิ ชิเงรุเป็นนักเขียนการ์ตูนที่เป็นที่รู้จักของญี่ปุ่นและทั่วโลก ชื่อจริงของเขาชื่อ มุระ ชิเงรุ (武良茂) วัยเด็กเติบโตที่เมืองชนบทของจังหวัดทตตะริ เมื่อ

อายุ 20 ปี เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง มิสุกิต้องเกณฑ์ทหาร เขาอ่านหนังสือหลักปรัชญามากมาย ทั้งพุทธศาสนาและพระคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ เมื่อสงครามมีความรุนแรงมากขึ้น มิสุกิถูกส่งไปรบในราบาอูล (Rabaul) บนเกาะนิวกินีในสมรภูมิเขาต้องเสี่ยงชีวิตหลายครั้ง หนีเข้าป่าและรอดตายอย่างอภินิหาร เขาเคยมีประสบการณ์ทั้งการป่วยเป็นมาลาเรียเกือบเอาชีวิตไม่รอด และการที่ต้องตัดแขนข้างซ้ายโดยไม่ไยชา เมื่อสงครามสิ้นสุด เขาเดินทางกลับมายังญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ.1946 เข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยศิลปะเมื่ออายุ 26 ปี เขาต้องทำงานไปเรียนไปเพื่อให้มีเงินยังชีพ แต่แล้วก็ต้องลาออกจากมหาวิทยาลัย เขาเดินทางไปเมืองโกเบในฐานะนักวาดแผ่นภาพเล่านิทาน (紙芝居) เข้าบ้านพักชื่อ “มิสุกิโซ” และเลี้ยงชีพด้วยการวาดรูปด้วยนามปากกา มิสุกิ ชิเงรุ เขากลายเป็นนักเขียนการ์ตูนเต็มตัวใน ค.ศ.1958 ด้วยผลงานการ์ตูน “ร็อคเก็ตแมน” จากนั้นเขาใช้นามปากกาหลายชื่อเพื่อเขียนการ์ตูนที่หลากหลาย มีชีวิตที่ต้องอดทนกับความยากจน เขาสร้างสรรค์ผลงานชุด “คิตาโรแห่งสุสาน” จนกลายเป็นที่รู้จัก ในช่วงค.ศ. 1964-65 มีนิตยสารการ์ตูนที่ได้รับความนิยมมากขึ้น มิสุกิได้รับรางวัลนักเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็ก ฯลฯ จนกลายเป็นนักเขียนการ์ตูนขวัญใจประชาชนเมื่ออายุ 45 ปี ค.ศ.1966 เขาได้จัดตั้งบริษัทของตัวเองชื่อ Mizuki Production มีนักเขียนในสังกัดเพิ่มขึ้น เขาสร้างสรรค์ตัวการ์ตูนประเภทภูติผีที่มีความเป็นเอกลักษณ์จากการศึกษาประวัติศาสตร์ภาพเขียน “โยโก” สมัยโบราณ คำว่าโยโกแต่เดิมเป็นคำศัพท์เฉพาะทางคติชนวิทยา กลายเป็นคำแพร่หลายที่ใช้กันตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ เขาเคยรวบรวมโยโกที่ปรากฏในวรรณคดีโบราณและภาพเขียนของญี่ปุ่นจนถึงโยโกในนิทานพื้นบ้าน และเขียนเป็นการ์ตูนเชิงสารคดีชุด “สารานุกรมโยโกของมิสุกิ ชิเงรุ” 『水木しげるの妖怪

⁵ 水木しげる「戦争で奇跡的に助かったのも、見えない力のおかげだと思っています。精神的には妖怪が身近にいた時代のほうが幸せだったと思うね」、追悼・水木しげるさん「妖怪が身近にいた時代のほうが幸せだったと思う」<https://dot.asahi.com/dot/2015113000059.html?page=5>

事典』 ตั้งแต่ ค.ศ.1981-2001

ช่วงบั้นปลายของชีวิต มิสุกิในวัย 90 ยังผลิตผลงานอย่างต่อเนื่อง เขาได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติด้านบุคคลทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นใน ค.ศ.2010 เขาเคยค้นคว้าเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านและวัฒนธรรมโบราณ ได้เขียนเรื่อง “เมืองอิสุโมะโบราณของมิสุกิชิเกะรุ” 『水木しげるの古代出雲』 ซึ่งเป็นการนำตำนานดั้งเดิมของอิสุโมะมาวาดเป็นการตูน และเขียนเรื่องของตัวเองเป็นการตูนด้วยชื่อเรื่อง “แต่ละวันของผม” 『わたしの日々』 เรื่องราวและผลงานของเขาถูกนำไปเป็นรายการโทรทัศน์และอนิเมชัน ได้รับเสียงชื่นชมและรางวัลจากต่างประเทศ ค.ศ.2013 เขานำผลงานการตูนในสมัยแรกๆ มารวมเล่มใหม่ในชื่อ “รวมผลงานการตูนของมิสุกิ ชิเกะรุ” 『水木しげるの漫画大全集』 ตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์โคดันชะ และยืงวาดการตูนเรื่องผี ซึ่งงานงานดั้งเดิมของ Lafcadio Hearn นักเขียนสมัยเอโดะมาเขียนใหม่ มิสุกียังมีตำแหน่งในหน่วยงานด้านคติชนวิทยาและกรรมการของสมาคมวิจัยทางวัฒนธรรมพื้นบ้านต่างๆ เขาเป็นนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านภูติผี (โยไก) และสร้างสรรค์ผลงานต่อเนื่องมาตลอดในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.2015 มิสุกิเสียชีวิตในขณะที่มีอายุ 93 ปี

5.2. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในภูติผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเทพเจ้าของชาวญี่ปุ่นมีปรากฏในโบราณวัตถุและนิทานพื้นบ้านของญี่ปุ่นมาแต่โบราณ ในบทความ “ผีโยไกในตำนานญี่ปุ่น” (ไฉจิต, 2016) กล่าวว่า “ความเชื่อเรื่องผีเป็นคติชนซึ่งมีอยู่ในทุกวัฒนธรรม โยไก ของญี่ปุ่นเป็นพลังเหนือธรรมชาติที่มีตัวตนโดยไม่ได้มาจากวิญญาณของคนตายโดยตรง และอธิบายด้วยเหตุผลได้ยาก ในศิลปะของญี่ปุ่นจะปรากฏโยไกหลากหลายแบบ”⁶

สารานุกรมคติชนวิทยาญี่ปุ่น (大塚民俗学会編

『日本民俗事典』、弘文堂1971) นิยามคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นเกี่ยวกับภูติผีและสิ่งเหนือธรรมชาติดังนี้

คามิ (神) ใช้เรียกสิ่งที่สูงกว่าหรือหมายถึง “Super being” เหมือนเรียกจักรพรรดิหรือผู้นำประเทศว่า御神 คามิของญี่ปุ่นคือเทพเจ้าหลายองค์ หรือที่เรียกว่ายาโอโรสุ (八百万(やおよろず) ที่ระบุไว้ใน “โคะจิกิ” และ “นิงงิโยะกิ” กล่าวกันว่าเทพญี่ปุ่นมักเกิดจากภูเขาแม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ไฟ น้ำ ลม เสียง พายุร้อน พายุฝน (สรุปจากหน้า 165-166) โยไก (妖怪) เป็นความเชื่อของคนทั่วไป ภาพลวงตาหรือความรู้สึกหรือจินตนาการของผู้คนสร้างภาพให้ปรากฏ มีมากที่จะอยู่ในเรื่องเล่าเท่านั้น บางครั้งเรียกว่า “บาเกะโมะโนะ” สิ่งที่แปลกจากมนุษย์ สิ่งที่แปลงกายหรือเข้ามาสิงในร่างกายของมนุษย์ได้ เป็นวิญญาณที่ล่องลอยอยู่และเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีบูชาภูเขา ต้นไม้ บ้านเรือน ลักษณะพิเศษคือจะปรากฏตัวเฉพาะในสถานที่บางแห่ง ถ้ามนุษย์คิดจะหลีกเลี่ยงก็ทำได้ (สรุปจากหน้า 777-778)⁷ ในบทความนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำทับศัพท์ภาษาไทยเพื่อให้อ่านง่ายดังนี้ คามิ (เทพ, เทพเจ้า) โยไก (ภูติผี)

โคะมัตสึ คะสุฮิโกะ (小松和彦, 1994, pp. 15-35) กล่าวใน “แนวคิดใหม่ของการศึกษาโยไก” (『妖怪学新考』) ว่า “ตั้งแต่ช่วงค.ศ.1980 คนญี่ปุ่นเริ่มสนใจโยไกมากขึ้น เกิดงานวิจัยของ มิยาตะ โนโบรุ เรื่อง “คติชนวิทยาของโยไก”⁸ ซึ่งเขียนโดยเคารพงานวิจัยเดิมของยานากิตะ และเพิ่มเติมโยไกที่ปรากฏในโลกปัจจุบัน ทั้งเรื่องเล่าความเชื่อและเรื่องแต่ง จึงเป็นงานวิจัยที่ขยายขอบเขตการนิยามโยไกในวงกว้างและเป็นปัจจุบัน” โยไกไม่ได้อยู่ในโลกอดีตอันยาวไกลหรือหมู่บ้านชนบทที่รกร้างเท่านั้น แต่ยักรวมถึงปัญหาที่คนยุคปัจจุบันต้องเผชิญอยู่ด้วย” โคะมัตสึกล่าวถึงคำว่าคามิกับโยไกว่า “การแยกแยะคามิกับโยไกนั้นทำได้ยาก ผมเคยคิดว่า

⁶ ไฉจิต ทัพย์เทียมพงษ์. “ผีโยไก” ในตำนานญี่ปุ่น. คอลัมน์ญี่ปุ่นมัลลิก. สำนักพิมพ์มติชนออนไลน์. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/japan/detail/9590000083777>

⁷ เนื้อหาในสารานุกรมมีที่มาจากหนังสืออ้างอิงดังนี้ 柳田国男『妖怪談義 (定本4)』、井之口章次『妖怪と信仰 (日本民俗学会報34、直江広治『妖怪と日本人 (伝統と現代1-3)』

⁸ อ้างถึง 宮田登 (1983) 『妖怪の民俗学』

⁹ 宮田登「現実のわれわれの日常生活には、不可思議な世界が生き残っており、しかもそれが現実機能しており、そして何かの意味を日常生活のなかにもたらしているのだ。」

คามิคือสิ่งเหนือธรรมชาติที่ผู้คนสักการบูชาแต่โดยไก่อคือ สิ่งเหนือธรรมชาติที่ผู้คนไม่ได้สักการบูชา แต่บางครั้ง ก็เห็นการเชิญเจ้าเข้าทรง หรือใช้ภูติผีขับไล่อาการ เจ็บป่วย หรือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ระบุไม่ได้ว่า เป็นเทพหรือภูติผี จึงคิดว่าการนิยามเรื่องบูชาหรือไม่ นั้น ไม่ชัดเจนพอ ผมจึงขอสรุปดังนี้ “คามิ” คือการเรียก สิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกกันมาตั้งแต่โบราณ ภายหลังใน สมัยใหม่ (近代) มีคำว่า “โยไก” ซึ่งหมายถึงปรากฏการณ์ ประหลาด สองคำนี้จึงไม่ใช่คำที่เกิดขึ้นเพื่อเปรียบเทียบ โยไกก็จัดเป็นคามิประเภทหนึ่ง”¹⁰ กล่าวกันว่าภาพของ โยไกในสมัยใหม่มีความชัดเจนหลังจากที่นักเขียนการ์ตูน ชื่อ มิสุกิ ชิเกะรึสร้างสรรคผลงานที่รวบรวมภูติผีทั้งที่ จินตนาการขึ้นเองและที่ได้ยินได้ฟังมาจากตำนาน พื้นบ้านต่างๆ ตั้งแต่การ์ตูนเรื่องแรกที่ตีพิมพ์เป็นชุด ของเขาชื่อ “คิตาโรแห่งสุสาน” 『墓場鬼太郎』 (1960) ซึ่งต่อมาพัฒนาสร้างเป็นอนิเมชันฉายทางโทรทัศน์ เรื่อง “เกะเกะเกะ โนะ คิตาโร” 『げげげの鬼太郎』 (1965) คำพูดที่มีชื่อเสียงประโยคหนึ่งของมิสุกิคือ “ทุกคน ตอนเด็กก็เป็นโยไกทั้งนั้น” (「みんな子供の時は妖怪 ず」) นับว่ามิสุกิทำให้คำศัพท์ “โยไก” แพร่หลายใน ความหมายของภูติผีไล่ตัวมนุษย์ และเรื่องราวเกี่ยวกับ ภูติผีก็กลายเป็นที่นิยมในสื่อสมัยใหม่หลายรูปแบบจนถึง สมัยปัจจุบัน

ผลงานของมิสุกิ ชิเกะรึมีมากมาย ทั้งการ์ตูนขนาด สั้น ขนาดยาว การ์ตูนแนวประสพการณ์สงคราม การ์ตูน แนวภูติผี เรื่องเล่า วรรณกรรม รายการสารคดี บทวิจัย นับเป็นบุคคลที่มีคุณูปการต่อวงการวัฒนธรรมญี่ปุ่น ศึกษาอย่างมาก “การ์ตูนภูติผี” หรือโยไกมังงะ (妖怪マング) ของมิสุกิสร้างแรงบันดาลใจต่อนักเขียนรุ่นใหม่ และส่งอิทธิพลในสมัยต่อมา

มิสุกิมักจะกล่าวไว้ในคำนำหรือบทส่งท้ายของ

ผลงานรวมเล่มที่เกี่ยวกับภูติผีของเขาเสมอว่า เขามักจะ ได้ฟังเรื่องผีๆ มาตั้งแต่เด็กและสนใจมาก “เมื่อยังเด็ก เติบโตมาในชนบทมืดสลัว บรรยากาศบ้านนอกนั้นเหมาะ กับการปรากฏตัวของภูติผี สมัยเด็กจนถึงช่วงก่อน สงครามผมชอบใช้ชีวิตเรื่อยเปื่อยไม่กระตือรือร้น มักคอยสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัว รู้สึกว่ามีโยไก คอยแอบมองมนุษย์อยู่ อาจจะกลัวบ้างแต่ก็มีความอยากรู้ ชื่น พอชินแล้วก็จะรู้สึกเหมือนที่บ้านมีสัตว์เลื้อยตัวใหม่ รู้สึก เป็นกันเองและสนุกกับการมีมันอยู่ พวกผีก็คือโยไก ที่เรียกกันในอดีตนั่นแหละ”¹¹ “ผมผ่านประสบการณ์ แปลกๆ ในสนามรบในสงครามโลกครั้งที่สอง หลังสงคราม ก็ได้อ่านงานวิจัยด้านโยไกของยานากิตะ คุนิโอะ ก็มั่นใจ ว่าเรื่องแบบนั้นมีจริงในโลก แต่ที่น่าตกใจที่สุดคือ การได้พบกับภาพเขียนสมัยเอโดะของโทะริยะมะ เซะกิเอ็น¹² ผมมองภาพโยไกกว่า 200 ชิ้นของเขาแล้ว รู้สึกเหมือนพวกมันมีอยู่จริง คนสมัยโบราณคงคิดแบบนี้ เหมือนกัน จากนั้นผมก็เริ่มวาดรูปโยไก ผมเองอยากเจอ โยไกและสะสมเป็นคอลเล็คชั่นของตัวเอง เมื่อผมเริ่ม คิดว่า โยไกอาจไม่มีอยู่จริง แล้วผมก็รู้สึกว่าตัวเอง หดพลัง แต่เมื่อผมได้ยินเรื่องเล่าเกี่ยวกับภูติผีจาก คนพื้นเมืองนิกกินิแล้วรู้สึกเหมือนมีโยไกอยู่ในปามาให้ สัมผัสได้ ผมก็เริ่มเชื่อมั่นว่าโยไกมีอยู่จริง ที่ว่า “มีอยู่” นั้น มันอาจมีได้หลายลักษณะ แนวคิดการเกิดและตายเป็น เรื่องเดียวกัน ตอนที่ตายเราอาจกลายเป็น “วิญญาณ” หรือ “โยไก” ก็ได้ จะเห็นหรือสัมผัสได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับ คนแต่ละคน”¹³ “โลกหลังความตาย (死後の世界) จะเรียก ว่าไม่มีเลยก็คงไม่ได้ หรือถ้ามีจริงก็ไม่มีใครจะกำหนดได้ เชื่อไปก็ทำให้กังวลเท่านั้น โลกหลังความตายจะเป็น อย่างไรนะ จะมีรถไฟแบบไหนมารับนะ...” “เรื่องเล่า โยไกนั้นจะทำให้ทุกคนสัมผัสได้ว่า โลกเรามีแบบนี้ เหมือนกัน แล้วจะรู้สึกสนุกกับชีวิตมากขึ้น ผมอยากให้

¹⁰ 小松和彦『妖怪学新考—妖怪からみる日本人の心—』小学館 pp. 15-35.

¹¹ 水木しげる (1994) 『幽霊画談』岩波書店 pp. 223-224

¹² อ้างถึง 島山石燕 (とりやま せきえん, 1712-1788) จิตรกร Ukiyoe มักเขียนภาพเกี่ยวกับภูติผี ผลงานชิ้นสำคัญคือ 画図百鬼夜行全集 วาดภาพภูติผีมีลักษณะกึ่งมนุษย์ มิสุกิ ชิเกะรึมักให้สัมภาษณ์ว่าการ์ตูนภูติผีของเขาเกิดจากแรงบันดาลใจเมื่อเห็นภาพเหล่านี้

¹³ 水木しげる (1994, 2006) 『図説日本妖怪大全』講談社 p. 497

เป็นยุคสมัยที่ทุกคนพูดถึงถึงเรื่องของอีกโลกหนึ่งด้วยความรู้สึกสับสน เพราะเมื่อก่อนโลกหลังความตายนั้นเป็นเรื่องของปรัชญาและมีแต่ความมืดมน”¹⁴ จากงานเขียนต่างๆ ของมิสุกีนี่ แสดงให้เห็นความรู้สึกที่เขามีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติรวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับโลกหลังความตาย ว่าเป็นสิ่งใกล้ตัว เขามองสิ่งต่างๆ ในแง่บวก อยู่เสมอ ความร่าเริงของเขาส่งผ่านสายเส้นของการ์ตูนไปพร้อมกับการถ่ายทอดเรื่องราวอุปสรรคของชีวิต บางครั้งยังเล่าเสียดสีสังคม สะท้อนความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ เขาสนุกกับการวาดภาพโยโกและเชื่อว่ามัน

อยู่ใกล้ตัวเขาเสมอ

5.3. สิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในนิทานโทโนะ

ผู้วิจัยขอเปรียบเทียบภาพของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในต้นฉบับกับหนังสือการ์ตูน โดยยกตัวอย่างบางส่วนและแบ่งประเภทจากลักษณะของสิ่งเหนือธรรมชาติแต่ละแบบ คือ (1) ผู้สถิตอยู่ในภูเขา (2) สัตว์ต่างๆ (3) ขับปะ (4) เทพเจ้าท้องถิ่น (5) วิญญาณมนุษย์ ดังตารางต่อไปนี้ (เนื่องจากเนื้อที่ในการนำเสนอบทความมีจำกัด จึงขอยกตัวอย่างภาพประกอบเพียงบางส่วนเท่านั้น)

5.3.1 ผู้สถิตอยู่ในภูเขา

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
3	山女 (やまおんな)	ซาซากิคาเฮ เดินทางเข้าป่าเจอหญิงสาวสวย ผมดำยาวใบหน้าขาวใส นั่งบนหิน เขาคว่าเป็นออกมาอิงโดนผู้หญิงคนนั้น เมื่อไปดูที่ศพก็เห็นว่าผู้หญิงตัวสูงมาก เขาตัดผมของเธอเก็บ จากนั้นก็นั่งพักที่พุ่มไม้ สักพักก็มีชายตัวสูงใหญ่คนหนึ่งเข้ามาใกล้ ยื่นมือออกมาคว่าผมดำนั้นแล้วเดินหายไป คาเฮรู้สึกเหมือนตื่นจากฝัน “นั่นคงเป็นยามะโอะโตะโกะเนะ”	หญิงสาวสวย ผมดำยาว เปลือยอก สูง 
29	天狗 (てんぐ)	กล่าวกันว่าหมู่บ้านเชิงเขาเป็นที่อยู่ของเทงกุ ชายคนหนึ่งพนันกับเพื่อนแล้วเดินทางไปที่นั่น พบผู้ชายตัวใหญ่ 3 คน สายตาดำกัว เบื่องหน้าเป็นกองทองคำ เขาจึงพูดออกไปว่าหลงทาง ชายร่างใหญ่ไปส่งลงเขาแล้วหายตัวไป	เทงกุ ตัวใหญ่ ตาโกรธ แต่ปากยิ้ม 
62	天狗	เทงกุ ใส่กิโมโนสีแดง กระพือปีกเหมือนนก คาเฮพยายามยิงแต่ไม่สำเร็จ	เทงกุ ใส่กิโมโนสีแดง คาเฮพยายามยิงแต่ไม่สำเร็จ เทงกุเหาะหนีไปได้

¹⁴ 水木しげる (1993) 『カラー版 続 妖怪画談』岩波新書 (pp. 36, 244)

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
89	山の神	ภูเขอะตะโกะ ที่เชิงเขามีศาลพระภูมิ ตั้งอยู่จะไปไหนต้องเดินผ่านป่าตรงทางเข้ามีอักษรเขียนไว้ว่า ยามะคามิ เชื่อกันว่ามีเทพภูเขายู่ที่นั่น เย็นวันหนึ่ง ชายคนหนึ่งเห็นผู้ชายตัวสูงใหญ่ หน้าแดงมากตาเป็นประกาย เขามองมาแล้วตกใจ ชายหนุ่มก็ตกใจรีบวิ่งลงจากภูเขา	ตัวสูงใหญ่ หน้าแดง ตาเป็นประกาย สีหน้าตกใจ 
91	山の神	โทริโกะเซ็นเดินทางเข้าไปในป่า เห็นหญิงชายอยู่หลังก้อนหินใหญ่ ผู้ชายตัวแดง เห็นเขาเข้าไปใกล้ก็ยกมือทำท่าห้าม โทริโกะเซ็นชักมีดออกมา ชายตัวใหญ่จะยกเท้าเตะ โทริโกะเซ็นก็หมดสติไป หลังจากกลับมาที่บ้านได้ 3 วันก็ตาย คนในบ้านไปถามพระธุดงค์ ก็ได้ความว่า คนตายไปรบกวนขณะที่เทพแห่งภูเขากำลังมีความสุขกันจึงถูกลงโทษ	หญิงชาย สีหน้าตกใจ 
108	山の神	หญิงสาวได้พบกับเทพภูเขาแล้วมีความสามารถทางการดูดวงชะตา	หญิงสาวได้พบกับเทพภูเขา ซึ่งเป็นผู้ชาย ให้พรให้ดูดวงชะตาได้
116	ヤマハハ	ยามะอะสะสะ หญิงแก่ตัวใหญ่มากหาหญิงสาว สุดท้ายหญิงสาวมีคนช่วย ออกอุบายให้เข้าไปในหีบ แล้วเหนื้ร้อนลวกตาย	ยามะอะสะสะ หญิงแก่ตัวใหญ่กินจุ กินด้วยตะเกียบและขามข้าว เหมือนมนุษย์หาทางไล่จับหญิงสาว สุดท้ายตายเพราะถูกน้ำร้อนลวก

ในนิทานโทโนะเล่าถึงเทพ(คามิ) แห่งภูเขาในรูปลักษณะต่างๆ มีทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เทงกุ หญิงแก่ มีสุกิ ได้วาดลักษณะนั้นเป็นการตื้นที่ตรงกับคำบรรยายในต้นฉบับ แต่มีสิ่งที่เขาวาดเสริมขึ้นด้วยที่เห็นได้ชัดคือการสร้างตัวละครเหล่านั้นให้มีอารมณ์ความรู้สึก เช่น ฉากเด็กทารกร้องไห้และทำหน้าตาหยอกล้อคนอื่น ในเรื่องที่ 4 เขายังวาดภาพที่บ่งชี้เรื่องเพศ เช่น วาด

หญิงเปลือยอกในเรื่องที่ 3 หญิงชายที่พลอดรักกัน หลังก้อนหินใหญ่ในเรื่องที่ 91 ส่วนในเรื่องที่ต้นฉบับระบุชื่อเรียกไว้ชัดเจนว่า “เทงกุ”¹⁵ มีสุกิที่วาดภาพของเทงกุตามลักษณะพิเศษที่ปรากฏในภาพเขียนโบราณคือ มีงมูกยาว หน้าแดงในเรื่องที่ 116 ที่เล่าเกี่ยวกับหญิงแก่ตัวใหญ่ มีสุกิวาดฉากการกินข้าวที่ใส่ถ้วยและใช้ตะเกียบแบบคน ในเรื่องที่ 89 ที่เล่าเกี่ยวกับการที่ชายหนุ่ม

¹⁵ Tengu (天狗) สิ่งเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโบราณ บางครั้งกล่าวว่าเป็นเทพที่อยู่ตามภูเขา ภาพเขียนสมัยเอโดะ 鳥山石燕『画図百鬼夜行』วาดเป็นภาพที่มีจอยปากเหมือนนก และมีปีก

ขึ้นเขาแล้วเจอเทพภูเขานั้น มีสุกิวาดตัวเองเดินขึ้นเขา และยังบรรยายว่า “อายุจะ 90 นี่ขึ้นเนินลำบากแล้ว เอ้อ..” เมื่อพบกับเทพภูเขาซึ่งมีลักษณะเป็นชายร่างใหญ่ผมยาว ขนดก เขาก็วิ่งหนีพร้อมกับพูดว่า “เทพภูเขามืออยู่จริงๆ” การ์ตูนตอนนี้แสดงอารมณ์ขันของมีสุกิและยังเป็นการ ย้ำกับผู้อ่านด้วยว่าเขาเคยพบกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในภูเขา เมื่อวิเคราะห์จากประสบการณ์การเอาชีวิตรอด

กลางป่าในสมัยสงครามและการที่เขาได้รับความช่วยเหลือ จากคนพื้นเมืองแล้ว ผู้วิจัยเชื่อว่าจินตนาการของมีสุกิมี บางส่วนที่เกิดจากประสบการณ์จริงของเขา เขาเชื่อว่า ตนเองมีชีวิตรอดได้ทั้งๆ ที่แทบเอาชีวิตรอดไม่รอดหลายครั้ง อาจเพราะอภินิหารบางอย่างในธรรมชาติ และเขาสัมผัส ได้ถึงเทพหรือภูติผีในภูเขา

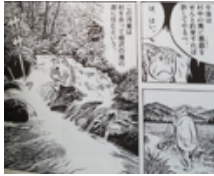
5.3.2 สัตว์ต่างๆ

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ 遠野物語	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
20	大蛇 (おろち)	งูตัวใหญ่ เมื่อตายแล้ว มีงูเล็กจำนวนมากออกมา	งูตัวใหญ่ เมื่อตายแล้วมีงูเล็กจำนวนมาก ออกมา งูเล็กเจ็บปวดเมื่อถูกฆ่า
42	狼 (おおかみ)	หมาป่า พ่อแม่ลูก แม่ถูกฆ่าตาย เพราะตามล่าคนฆ่าลูก	แม่หมาป่าตามล่าคนที่ฆ่าลูกของตนสุดท้าย ก็ต้องตายจมน้ำเลือด เพราะถูกมนุษย์ฆ่า
44	狼 (おおかみ)	ลิง รูปร่างเหมือนคน ชอบลักพาตัวผู้หญิง	ลิง ยืนแบบคน มีอวัยวะเพศชาย เล่ากันว่า จะมีลิงที่ชอบคนผู้หญิงแล้วมาลักพาตัวสาว ๆ ในหมู่บ้านไปเสมอ 
51	オット鳥	หญิงสาวกลายเป็นนก	นกเค้าแมว มีตาเป็นประกายเพราะน้ำตา
53	時鳥 (ほととぎす)	น้องสาวกับพี่สาวผิดใจกัน เรื่องของกิน น้องเผลอเอาमितแทนพี่ พี่ตายกลายเป็นนก น้องเสียใจ กลายเป็นนกไปด้วยทั้งสองร้อง “โฮโจคาเคะ” (โฮโจแปลว่าमित)	น้องคิดว่าพี่แบ่งส่วนที่ไม่ดีให้ตัวเอง แต่ตัวพี่อยากกินแต่ส่วนดี จึงคว้ามิตมาแทนพี่ เมื่อพี่สาวกลายเป็นนกบินไปพาลงร้องว่า “โฮโจคาเคะ” น้องสำนึกผิดว่าที่จริง พี่ตั้งใจให้ส่วนที่ดีกับตน จึงกลายเป็นนกตามพี่ไป
101	狐	หญิงชราตายไปแล้ว แต่ลูกได้ เพราะหมาจิ้งจอกกลัสนักเดินทาง จึงฆ่าตาย	หมาจิ้งจอกมุดหัวเข้าไปในร่องกำแพง แต่ถูกนักเดินทางลากออกมาฆ่า

สัตว์ต่างๆ ที่ปรากฏในนิทานโทโนะ มีลักษณะของการแปลงกายเป็นมนุษย์หรือทำร้ายมนุษย์ มิสุกิวาดภาพสัตว์เหล่านั้นตามที่ปรากฏในต้นฉบับ แต่ใส่อารมณ์ของสัตว์ลงไป เช่น สีหน้าของงูตัวเล็กๆ หลายตัวที่ออกมาจากซากศพของงูใหญ่นั้นเศร้าโศก เหมือนอารมณ์ของลูกที่สูญเสียแม่ไป หรือเรื่องของหมาป่าพ่อแม่ลูก ที่ในที่สุดแม่หมาป่าพยายามแก้แค้นมนุษย์ที่เอาลูกไป แต่กลับโดนมนุษย์ฆ่าตาย หมาจึงจอกที่แปลงกายเป็นหญิงกลับถูกสามีฆ่าตาย ภาพความตายของสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ทำให้

ผู้อ่านรู้สึกสงสารสัตว์ ที่น่าสนใจคือในเรื่องที่ 44 นิทานที่เกี่ยวกับลิงที่รูปร่างเหมือนคน ลักพาตัวผู้หญิงไปจากหมู่บ้าน มิสุกิวาดรูปลิงให้ยืนสองขา มีอวัยวะเพศชายชัดเจน เป็นการสื่อถึงสิ่งที่ทำร้ายผู้หญิงก็คือผู้ชาย สัตว์ต่างๆ ในนิทานโทโนะของมิสุกินั้น แม้จะมีรูปลักษณ์ภายนอกที่ยังเป็นสัตว์ แต่แฝงอารมณ์แบบมนุษย์ ภาพการทำร้ายสัตว์ทำให้เห็นว่ามนุษย์นั้นมีความโหดร้ายทารุณ และยังแฝงการให้เหตุผลของการกระทำของสัตว์ว่าเป็นเพราะมนุษย์ไปก่อความทำร้ายสัตว์ก่อน

5.3.3 ขัปปะ

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ 遠野物語	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
56	河童 (かつぼ)	ขัปปะ ตัวแดงทั้งตัว ปากกว้าง	ขัปปะ ร้องเสียงเด็กทารก คนออกลูกเป็นขัปปะแล้วเอาไปทิ้ง
58	河童 (かつぼ)	ขัปปะ ดึงม้าน้ำ โดนม้าลากเข้าไปในหมู่บ้าน สัญญาว่าจะไม่แก้งอีก	ขัปปะ พูดโต้ตอบกับคนได้ มีสีหน้าสำนึกผิด จากไปอยู่แม่น้ำตามเดิมเหงาๆ 
59	赤い河童	ขัปปะตัวสีแดง	ขัปปะตัวสีแดง ตัวใหญ่ ชูมือชูขาได้

ขัปปะจัดเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีชื่อเสียงของเมืองโทโนะ เดิมมีความเชื่อว่าเป็นภูติผีที่อยู่ในแม่น้ำ นิทานโทโนะเล่าว่าขัปปะมีสีแดง ปัจจุบันของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยวเมืองโทโนะยังมีตุ๊กตาขัปปะสีแดง ซึ่งเป็นความภูมิใจของคนในท้องถิ่นว่ามีเรื่องเล่าสืบทอดมาแต่โบราณ มิสุกิวาดขัปปะที่มีลักษณะคล้ายมนุษย์ มีอารมณ์ดีใจ เสียใจ เหงา ตกใจ และยังมีบทพูดด้วย มิสุกิเคยมี

ผลงานในสมัยที่เขียนการ์ตูนใหม่ๆ เรื่อง “ขัปปะซัมเป” 『河童の三平』 (1961-62) เล่าเรื่องของเด็กหนุ่มชื่อซัมเปมีเพื่อนเป็นขัปปะและสัตว์ต่างๆ ในป่า ผลงานชุดนี้มีเป็นซีรีส์ออกมาอย่างต่อเนื่องต่อมา ทั้งหนังสือการ์ตูน ละครทางโทรทัศน์และอนิเมชัน กล่าวได้ว่าขัปปะเป็นสิ่งที่มิสุกิรู้สึกคุ้นเคยและผูกพัน เขาวาดขัปปะในนิทานโทโนะด้วยรูปลักษณ์ใกล้เคียงกับผลงานอื่นที่ผ่านมา

5.3.4 เทพเจ้าท้องถิ่น

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ 遠野物語	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
14	オクナイサマ	เทพที่มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักเป็นหน้า พันผ้าสีเหลืองเจาะกลางเป็นเสื่อคนทีนอนในท้องนี้จะมีเคราะห์	ไม้แกะสลักใบหน้าใหญ่ ตาโต ปากกว้าง แก่งคนทีนอนในท้อง
16	コンセサマ、オコマサマ	ไม้หรือหิน แกะสลักเป็นรูปผู้ชาย	ไม้หรือหิน แกะสลักเป็นอวัยวะเพศชาย
18	ザシキワラシ	เด็กหญิงสองคน ผมหงอก ใส่กิโมโนสีแดงเหมือนกัน ตากลมโต น่ารัก	เด็กหญิงสองคน ผมหงอก ใส่กิโมโน ตากลมโต น่ารัก มีลูกพิศมัยตกตายด้วย
63	オシラサマ	หญิงสาวมีสามมီးเป็นม้าพ่อตัดค่อม้า หญิงขี่ค่อม้าขึ้นสวรรค์ กลายเป็นเทพที่เรียกว่าโอชิระชะมะ	หญิงสาวมีเพศสัมพันธ์กับม้า เกะคอม้า ลอยขึ้นฟ้า กลายเป็นเทพที่เรียกว่าโอชิระชะมะ
110	ゴンゲサマ	รูปปั้นแกะสลักไม้คล้ายหัวสิงโตที่ใส่เชิด ช่วยกินไฟเพื่อไม่ให้ไฟไหม้บ้าน ถ้าให้กัดหัวเด็กที่ป่วยจะดีขึ้น	รูปปั้นแกะสลักไม้คล้ายหัวสิงโตที่ใส่เชิด ช่วยกินไฟเพื่อไม่ให้ไฟไหม้บ้าน ถ้าให้กัดหัวเด็กที่ป่วยจะดีขึ้น



เทพเจ้าที่ชาวโทโนะสัการะบูชา นั้น มีเรื่องเล่าเป็นตำนานมาแต่โบราณ มิสุกิวาดรูปเทพเหล่านี้ด้วยการศึกษาในพื้นที่จริงเป็นอย่างดี เช่นหน้าตาของสิงโตเหมือนหุ่นเชิดสิงโตที่เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมซึ่งยังมีอยู่ในปัจจุบัน มิสุกิวาดรูปฉากการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างคนกับม้า โดยให้ผู้หญิงที่เป็นภรรยาเปลือยกายและร้องบอกรักสามี เพื่อสื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นความสัมพันธ์ของหนุ่มสาวที่เป็นมนุษย์ เรื่องราวของพวกเขาที่มาถูกพ่อของผู้หญิงฆ่าตาย ในที่สุดหญิงสาวก็เกาะคอม้าลอย

ขึ้นสวรรค์ อาจสื่อถึงการแต่งงานที่ไม่ถูกต้องตามประเพณี การแต่งงานกับคนต่างถิ่น ทำให้ไม่สามารถอยู่ในบ้านเกิดต่อไปได้ มิสุกิยังวาดตัวเขาเองพูดคุยกับ สะชิกิวะระชิ ซึ่งเป็นโยโกรูปลักษณะเป็นเด็กผู้หญิงที่อยู่ตามบ้านเรือน แสดงให้เห็นว่าทั้งเทพเจ้าและโยโกมีความเป็นมนุษย์ พูดคุยสื่อสารกันได้เหมือนมนุษย์ บางครั้งก็นำโชคลาภสิ่งดีมาให้มนุษย์ แต่บางครั้งหากมนุษย์ไปก่อกรรมสิ่งเลวร้ายก่อน ก็อาจจะนำความลำบากเดือดร้อนมาให้

5.3.5 วิญญาณมนุษย์

เรื่อง	ชื่อเรียก	ต้นฉบับ 遠野物語	การ์ตูน 水木しげるのマンガ
111	ダンノハナと蓮台野 (れんだいの)	คนแก่อายุมากกว่า 60 จะถูกพามาทั้งที่เร็นไดโนะ ตอนกลางวัน ต้องมาช่วยทำนา	ที่กระท่อมทั้งคนแก่มีวิญญาณผุดออกมาจากพื้น ร้องว่าหนาวและหิว 

มีนิทานหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องตัวละครที่เป็นมนุษย์ ในที่นี้ผู้วิจัยขอลำดับถึงเรื่องที่ 111 เป็นเรื่องหมู่บ้านหนึ่ง ที่ผู้คนจะพาคนแก่มาทั้งไว้เพื่อรอความตาย กระนั้นในเวลากลางวันคนแก่เหล่านั้นต้องลงเขามาช่วยชาวบ้านทำนาด้วย มิสุกิวาดภาพตัวเองไปเยือนหมู่บ้าน เมื่อเข้าไปในบ้านก็เห็นวิญญาณผุดขึ้นมาร้องอ้อนวอนว่าหนาวและหิว ภาพของวิญญาณเหล่านั้นดูน่าสงสาร มิสุกิวาดตัวเองที่เห็นแขนเสื้อข้างที่แขนของเขาขาดไปปลิวตามลมพร้อมกล่าวว่าคำพูดเหล่านั้นฟังแล้วเศร้าเหลือเกิน ฉากนี้แสดงให้เห็นการถ่ายทอดประสบการณ์การเป็นทหารในสมรภูมิของมิสุกิ ที่เห็นความตาย ความหนาวและ

หิวโหยอยู่ตรงหน้า เขาพูดเสมอว่าชีวิตช่วงนั้นของเขาเหมือนอยู่ในนรก¹⁶ ฉากนี้สะท้อนตัวตนของมิสุกิที่ตั้งคำถามถึงสิ่งที่มนุษย์ทำร้ายมนุษย์ด้วยกันเอง

จากการเปรียบเทียบงานเขียนนิทานโทโนะสองชิ้นนี้ พบว่า “นิทานโทโนะของมิสุกิ ชิเกะรุ” อธิบายลักษณะของสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ที่ปรากฏในนิทานโทโนะต้นฉบับได้อย่างมีรายละเอียดครบถ้วน แต่ได้ใช้ภาพการ์ตูนแสดงอารมณ์ความรู้สึกแบบเดียวกับมนุษย์ลายเส้นของมิสุกิ ชิเกะรุที่มีรายละเอียดของพื้นหลังโดยเฉพาะในฉากทิวทัศน์และธรรมชาติ จำลองออกมาอย่างสมจริง ตัวละครทั้งชายและหญิงแต่งกายด้วยชุด

¹⁶ จากสารคดีสัมภาษณ์ประสบการณ์ของมิสุกิ ชิเกะรุ ในสงครามโลกครั้งที่สอง บันทึกโดยสถานีโทรทัศน์เอ็นเอชเค 「NHK戦争証言アーカイブス」 https://www2.nhk.or.jp/archives/shogenarchives/shogen/movie.cgi?das_id=D0001130006_00000

กิโมโนแบบชาวบ้าน ทั้งที่ต้นฉบับไม่ได้กล่าวถึงเครื่องแต่งกายนัก นอกจากนั้นมิสูกิยังใช้ตัวเองเป็นตัวละครหนึ่งในการ์ตูน เล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นไว้ด้วยหากวิเคราะห์เนื้อหาของฉบับการ์ตูนตามประเภทแล้ว สรุปได้ดังนี้ (1) ผู้สืบทอดอยู่ในภูเขา เทงกุหรือเทงกุเขาที่ต้นฉบับระบุไว้ เมื่อมิสูกินามาวาด เขาถ่ายทอดเป็นภาพและลักษณะที่แตกต่างกันไปตามเนื้อเรื่อง เช่น เทงกุกิมูกุเป็นจิ้งจอก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากภาพเขียนของโทะริยะมะ เซะกิเอ็น แต่ในเรื่องที่เทงกุกุแลสมบัตินั้น มีลักษณะอ้วนท้วนและดูร้าย ซึ่งอาจจะทำให้นึกถึงภาพมนุษย์ที่มีความโลภ (2) สัตว์ต่างๆ มิสูกิวาดภาพของสัตว์ที่น่าสงสารจากการกระทำของมนุษย์ สัตว์เหล่านั้นมีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ สัตว์ที่แปลงกายได้เช่นหมาจิ้งจอก มีลักษณะตามความเชื่อดั้งเดิม (3) ขั้วปะมิสูกินำภาพของตัวละครในการ์ตูนชื่อดังของเขามาวาดใหม่ เป็นขั้วปะที่มีเอกลักษณ์ สีหน้าท่าทางเหมือนมนุษย์ (4) เทพเจ้าท้องถิ่น มิสูกิใช้วิธีเล่านิทานถึงเทพเหล่านั้น และใช้สิ่งบูชาในท้องถิ่นเป็นต้นแบบวาดการ์ตูนทำให้เกิดความเชื่อมโยงว่าเทพเจ้าท้องถิ่นเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีลักษณะไม่ต่างจาก “โยไก” (5) วิญญาณมนุษย์ มิสูกิสื่อถึงชีวิตที่น่าสงสารของมนุษย์ผู้ถูกกระทำโดยสะท้อนภาพของสงครามที่เขาประสบการณที่ร้ายแรงมาก่อน

5.4. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในนิทานโทโนะ

ขอยกตัวอย่างบางส่วนจากหนังสือการ์ตูนนิทานโทโนะ ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ กับสิ่งเหนือธรรมชาติในความคิดของมิสูกิ ชิเกะรุ

บทบรรยาย – เข้าใจได้ว่า “หญิงภูเขา” เดิมคือ

ลูกสาวของมนุษย์ (น.20)

มิสูกิ – หลังจากเขียนเรื่องนี้ คุณยานากิตะจัดประเภท สะชิกิวะระชิ เป็นโยไกแต่ในนิทานโทโนะยังถือเป็น คามิอยู่ (น.54)

มิสูกิ – ตัวเราตอนที่ไปรบในสงคราม ก็เคยมีความรู้สึกนี้ เคยคิดว่าตัวเองกำลังจะกลายเป็นต้นไม้

ไปเสียแล้ว เสียงของปีศาจร้ายในป่าของดินแดนทางใต้ที่เคยได้ยิน ถ้าเป็นที่โทโนะคงเรียกว่า “เทงกุนะเมะชิ” ละมัง ดูเหมือนว่าภูเขาจะมีพลังลึกลับแบบนั้นแฝงอยู่ (น.90)

มิสูกิ – คงเป็นผลกระทบจากการที่เขาไปรบกวานเทพแห่งภูเขาขณะที่เที่ยวเล่น (น.191)

มิสูกิ – ที่หมู่บ้านสุจิบุจิมีกระท่อมที่ขยับแก้อยู่ด้านในค่อนข้างหนาว ในฤดูหนาวต้องลำบากแน่ รู้สึกเหมือนตายไปแล้วครึ่งหนึ่ง (น.239)

จะเห็นได้ว่ามิสูกิมีคำอธิบายให้เหตุการณ์โยไกทำร้ายมนุษย์ที่เกิดขึ้นเสมอ ว่าเกิดจากผลกระทบที่มนุษย์ไปรังควานสิ่งเหนือธรรมชาติก่อน หรือเกิดจากความโลภมากของมนุษย์ เขารู้สึกว่าเหล่าโยไกเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเป็นเพื่อนของมนุษย์ อยู่ในจินตนาการของมนุษย์ หรืออาจจะเป็นตัวมนุษย์เอง จากตอนที่เล่าว่า “หญิงภูเขาเคยเป็นมนุษย์มาก่อน” นิทานหลายเรื่องที่แสดงถึงความเชื่อมโยงของมนุษย์กับโยไกในภูเขา เช่นยักษ์จับตัวคนไป คนนั้นจึงสิงอยู่ที่ภูเขา หมาจิ้งจอกหรือขั้วปะที่เดินทางมาอยู่กับคนที่หมู่บ้าน ฯลฯ เขาสอดแทรกประสบการณ์ในสงครามเข้าไปในคำพูดของการ์ตูนที่วาดตัวเองว่า “ตัวเองกำลังจะกลายเป็นต้นไม้” หรือ “ภูเขาเริ่มพลังลึกลับ” หรือแค่เข้ามาในกระท่อมที่มีวิญญาณคนตายก็รู้สึกเหมือนตัวเองตายไปครึ่งหนึ่ง ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า เขาเคยรู้สึกว่าการฆาตกรรมหรือพลังลึกลับที่เขาวาดภาพให้เป็นโยไกนั้น เป็นส่วนหนึ่งหรือเกี่ยวข้องกับชีวิตตัวเอง โดยเฉพาะเมื่อเขาต้องเผชิญกับความตายมากมายในสมัยสงคราม

ฉากการสนทนาระหว่างมิสูกิ ชิเกะรุ กับยานากิตะ คุนิโอะ (น.252-253)

ยานากิตะ – ที่เคยหวังไว้คือ อยากเล่าเรื่องผีให้คนท้องถิ่นข้างล่างกลัวตัวลั่นกัน

มิสูกิ – อย่างนี้นี่เอง... นิทานที่มีภูติผีออกมามีเยอะมาก ใน “โทโนะโมะโนะกะตะชิ” ไม่ค่อยมีชื่อของโยไกออกมาเท่าไร แต่ทุกตัวในนิทานมันก็เป็นโยไกหมดเลยนี่นา!

ยานากิตะ – อูบัส

มิสุกิ – คุณยานากิตะเองก็เขียน “รวมเรื่องภูติผี”

『妖怪談義』 “ชื่อเรียกภูติผี” 『妖怪名彙』 และอื่นๆ ที่เป็นงานเกี่ยวกับโยไกไว้ตั้งเยอะนี้ครับ
ยานากิตะ – ก็ใช่ละ เมื่อคนรุ่นหลังจะได้เอาไว้อ้างอิง

มิสุกิ – ผมเองก็ได้ใช้อ้างอิงมามากทีเดียวครับ
เมื่อก่อนมีโยไกอยู่เยอะเลยนะครับ ตอนนี่ไม่ค่อยรู้สึกถึงโยไกเท่าไร... ในสมัยของ “โทโนะโมะโนะกะตะริ” มีโยไกแบบต่างๆ ออกมา สนุกจริงๆ ครับ

ฮ่าฮ่าฮ่า

การใส่บทสนทนานี้เข้ามาในหนังสือ ทำให้เห็นว่ามิสุกิให้ความเคารพในยานากิตะผู้เขียนต้นฉบับนิทานโทโนะ ในขณะที่เดียวกันยังพยายามนิยามเทพเจ้าหรือภูติผีที่ปรากฏในเรื่องว่าเป็น “โยไก” วัตถุประสงค์ของยานากิตะคือเพื่อเผยแพร่เรื่องราวความเชื่อของคนบนภูเขาให้คนในที่ราบได้รู้จัก มิสุกิได้ระบุเพิ่มเติมว่าสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้น เขาเรียกว่า “โยไก” พวกมันอยู่ใกล้ตัวคนเสมอ เป็นการเผยแพร่นิทานเรื่องเดิมในยุคสมัยใหม่ ที่คนในโลกปัจจุบันเริ่มไม่รู้สึกถึงการมีอยู่ของความเชื่อเหล่านั้น

บทบรรยายในฉากสุดท้ายของหนังสือการ์ตูน (น.256)

อ่านๆ ไปแล้วรู้สึกเหมือนกับว่า คุณมิสุกิเมื่อชาติที่แล้วเคยอยู่ในโทโนะมาก่อนเลยนะ

ไม่รู้หรอกว่า มนุษย์เรานี้ตายแล้วเกิดใหม่อยู่เรื่อยๆ หรือเปล่า... สิ่งที่เราเรียกว่าจิตใจของเรามันคงล่องลอยแล้วเข้าไปจุดในร่างกายละมัง

วิญญาณของเราในชาติที่แล้ว ไม่เหมือนกับสายโลหิต (ร่างกาย) มันอาจจะมาจากที่อื่นก็ได้... มาด้วยวิธีการที่เราจินตนาการไปได้ไม่ถึงหรอก...

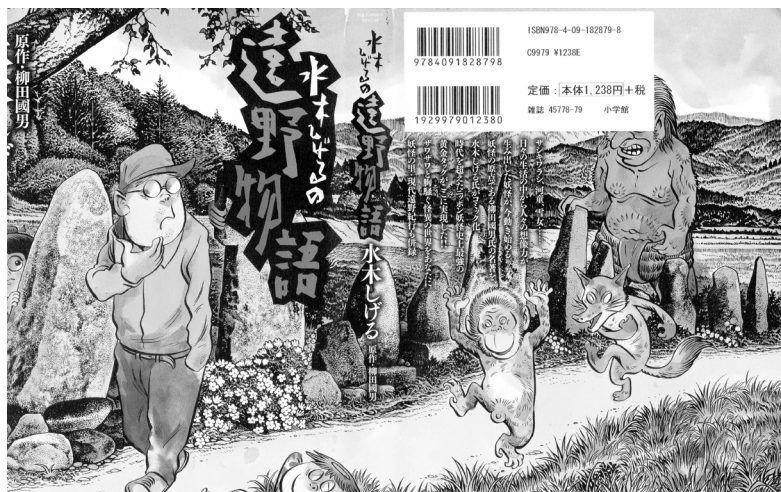
ไม่รู้หรอก เมื่อชาติที่แล้วเราคงเคยอยู่ที่โทโนะจริงๆ นั่นแหละ

จากบทบรรยายดังกล่าว แสดงให้เห็นความผูกพันที่มิสุกิ ชิเงะรู้สึกต่อดินแดนโทโนะ นิทานโทโนะนั้นแม้จะมีชื่อเรียกภูติผีตามภาษาถิ่น แต่ก็มีลักษณะเป็นโยไก

และสำหรับมิสุกินั้น โยไกก็เป็นเหมือนมนุษย์ อาศัยอยู่ร่วมกับมนุษย์ เขายังมีคำพูดที่แสดงว่ามนุษย์มีการตายและเกิดใหม่ซึ่งแสดงถึงแนวคิดในหลักของศาสนาพุทธด้วยไม่ว่าสิ่งเหนือธรรมชาติในนิทานโทโนะจะเคยถูกเรียกเป็นคามิ หรืออะไรก็ตาม ในหนังสือการ์ตูนเล่มนี้ มิสุกิแสดงให้เห็นว่ามนุษย์อยู่ร่วมโลกกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์เองจะส่งผลต่อตัวมนุษย์ต่อไป

6. บทสรุป

ในหนังสือการ์ตูน “นิทานโทโนะของมิสุกิ ชิเงะรุ” เขาได้นำพฤติกรรมของภูติผีมาตีแผ่ว่ามีความเป็นมนุษย์เพียงใด นอกจากรูปลักษณ์ภายนอกจะคล้ายคลึงกับมนุษย์ ยังมีบทพูด หรือแสดงความรู้สึกด้วย บางครั้งยังแสดงให้เห็นความโหดร้ายที่มนุษย์ทำต่อกัน ทำให้อีกฝ่ายต้องกลายเป็นโยไกไปอย่างน่าสงสาร สิ่งเหนือธรรมชาติในสายตาของมิสุกิ มีการแต่งกาย การกินอาหาร การมีเพศสัมพันธ์ การมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเหมือนมนุษย์ มิสุกิมองชีวิตว่าวิญญานกับเนื้อหนังแยกจากกัน ความตายและการเกิดใหม่เป็นไปได้ตลอดเวลา ซึ่งแนวคิดนี้น่าจะมาจากประสบการณ์อันเลวร้ายที่เขาเคยได้เห็นในสมัยที่ร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่สอง ผู้วิจัยเห็นว่านิทานโทโนะฉบับการ์ตูนนี้ สะท้อนแนวคิดของมิสุกิ ชิเงะรุ ในฐานะนักเขียนการ์ตูนผู้เชี่ยวชาญด้านโยไกและมีประสบการณ์ในสมรภูมิตะสงคราม ที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาพุทธและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของมนุษย์และโยไก และตีแผ่พฤติกรรมที่น่ารังเกียจของมนุษย์ โดยนำนิทานพื้นบ้านดั้งเดิมซึ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับภูติผีในท้องถิ่นอยู่แล้ว มาวาดเป็นภาพที่ทำให้ผู้อ่านรับรู้ได้ชัดเจนมากขึ้น การใส่ตัวเองเข้าไปเป็นผู้เล่าเรื่องยิ่งเน้นให้เห็นว่านิทานโทโนะฉบับนี้ แสดงตัวตนของมิสุกิ ซึ่งให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เขาเชื่อว่าอยู่ร่วมโลกเดียวกับมนุษย์ไม่ว่าจะเรียกว่าคามิหรือโยไก



ภาพปกหน้าและปกหลังของหนังสือการ์ตูน “นิทานโทโนะของมิสุกิ ชิเงะรุ”

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] โฆษิต ทิพย์เทียมพงษ์. “ผีโยโก” ในตำนานผีญี่ปุ่น. *คอลัมน์ญี่ปุ่นมุลิก*. สำนักพิมพ์มติชนออนไลน์. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/japan/detail/9590000083777>
- [2] 石井正己「古くて新しい物語の世界へ」NHK100分de名著『遠野物語』, Retrieved from https://www.nhk.or.jp/meicho/famousbook/34_toono/guestcolumn.html
- [3] 大塚民俗学会編 (1971). 『日本民俗事典』 弘文堂.
- [4] 小松和彦 (1994). 『妖怪学新考—妖怪からみる日本人の心—』 小学館.
- [5] 三浦佑之、赤坂憲雄 (2010). 『遠野物語へようこそ』 筑摩書房.
- [6] 水木しげる (1993). 『カラー版 続 妖怪画談』 岩波新書.
- [7] 水木しげる (1994). 『幽霊画談』 岩波書店.
- [8] 水木しげる (2006). 『図説日本妖怪大全』 講談社.
- [9] 水木しげる (2010). 『水木しげるの遠野物語』 柳田国男：原作、小学館.
- [10] 邨野継雄 (2009). 「妖怪が身近にいた時代のほうが幸せだったと思う」 週刊朝日、2009年2月13日号 Retrieved from <https://dot.asahi.com/dot/2015113000059.html?page=5>
- [11] 民俗学研究会編 (1991). 『民俗学辞典』、東京堂出版.
- [12] 佐藤誠輔 (2014). 『口語訳遠野物語』 所版序文、河出文庫.
- [13] 柳田国男 (1989). 『柳田国男全集4 遠野物語、山の人生、史料としての伝説ほか』 ちくま文庫.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Affiliation: Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

Corresponding email: patonhipat@gmail.com

Received: 2020/8/30

Revised: 2020/10/18

Accepted: 2020/10/18